

Zdeněk Nejedlý patří nepochybne medzi najväčšie osobnosti českej demokratickej a socialistickej vedy. Toto konštatovanie neplatí, pravda, v tom zmysle, že by Nejedlý bol býval akademiccko-vedeckým odborníkom — špecialistom. Naopak. Osobnostným založením a záujmami, ale aj programovými zameraním, opierajúcim sa uvedomele o filozofické stanovisko spojenia teórie a praxe, presahoval vo vedeckej práci hranice čistej vedy a vo vlastnom odbore — v histórii, hudobnej vede a umeleckej kritike — hranice úzkej profesionality.

Termín *filozofické stanovisko* v súvislosti s koncepciou vedeckej práce u Nejedlého nie je uvedený náhodne. Od počiatkov jeho vedeckého pôsobenia vinie sa celým jeho dielom myšlienka, že vedecká práca nie je objektivistický čin sám pre seba, ale je predovšetkým *prostriedkom služby* národu a ľudu, ľudu, ktorý Nejedlý pokladal za jadro národa a rozhodujúcu silu spoločensko-historického vývinu. Preto aj schopnosti svojho encyklopedického vedeckého ducha zameriaval vždy na ten okruh problémov a skúmanie tých javov minulosti a súčasnosti, ktoré sa ukazovali v danej situácii ako najrelevantnejšie z hľadiska poznania pokrokového vývinu českého národa smerom do budúcnosti. Zreteľ na *budúcnosť* posúval vedca Nejedlého k záujmu o politický a verejný život, ktorému venoval — rovnako *filozoficky uvedomele* — svoj neobyčajne húževnatý organizačno-aktivizujúci talent.

V tomto zmysle celé životné dielo Zdeňka Nejedlého charakterizuje príznačná črta vzácné vnútorne prepojenej polarity vedy a politiky, teórie a praxe. Na jednej strane v rozsiahlej a tematicky prebohatšej vedeckej produkcii (uvádza sa okolo 3800 publikovaných jednotiek) nájdeme popri zásadných prácach z vlastnej profesionálnej špecializácie aj významné podnety pre mnohé spoločenskovedné odbory, vrátane filozofie a histórie filozofie (napr. v prácach T. G. Masaryk, V. I. Lenin, O zmysle českých dějin, Komunisti — dediči velkých tradicí českého národa, Majster Ján Hus a jeho pravda, Nietzscheho tragédie atď.). Na druhej strane takmer niet v Českom verejno-politickom a kultúrnom živote po prvej svetovej vojne jedinej vážnej pokrokovej udalosti a akcie, na ktorej by Nejedlý nebol mal svoj podiel. Pritom už od r. 1921, keď po konfliktoch v Realistickom klube formuloval svoje ľavicové krédo a založil časopis *Var* a bol spoluzakladateľom Socialistickej spoločnosti, išlo u neho o vyhranene progresívnu socialistickú kultúrnu orientáciu, podporu politickej línie Komunistickej strany Československa a obhajobu ruskej revolúcie.

Keď sa dívame na dielo a život Z. Nejedlého z filozofického hľadiska, nemôžeme si nepoložiť otázku, čo určovalo *tento* smer jeho vývinovej cesty, aké fakty podmienili jeho svetonázorovo-ideologické formovanie, ktoré ho už počiatkom tridsiatych rokov priviedli trvale a konzekventne na pozície marxizmu? S určitou dávkou nadsadenia môžeme povedať, že to boli práve *ideovo-svetonázorové* spory, na ktorých sa vykryštalizoval celkový, vedecký i politický progresívny postoj Nejedlého. Životné otázky českej inteligencie sa pri jeho vstupe do vedeckého života naliehavo koncentrovali okolo skupiny problémov: ako, po boku ktorých síl sa zaradiť do spoločenského života?; v čom vidieť zmysel a odkaz vývinu českého národa a smer jeho ďalšej orientácie?;

ako hodnotiť rozličné ideové prúdy prenikajúce k nám z Európy?; ako sa stavať k ideologickému zápasu, ktorý už aj na poli kultúry a filozofie ukazoval priepasť medzi buržoáznymi a socialistickými koncepciami?

V podstate sa už vtedy črtali iba dve možné riešenia týchto otázok: buď ísť s buržoáziou a jej ideológiou, buď sa postaviť na stanovisko pracujúcich mas a adekvátne tomu modifikovať aj svoj svetonázor, metódu vedeckej práce a politickú orientáciu. Nejedlý, vychovaný v rodine vlastenecky a demokraticky zmýšľajúceho litomyšľianskeho učiteľa, sa rozhodol pre tú druhú cestu. Z rodičovského prostredia si odniesol živé posolstvo obrodeneckých ideálov, živelný kritický realizmus a nadovšetko nepredstieranú lásku k ľudu. To mu poskytlo pevnú bázu dívať sa na prebiehajúce zápasy *zdola*, z hľadiska potrieb a záujmov pretvorenia krízovej buržoáznej spoločnosti na spoločnosť nového socialistického humanizmu, o ktorý český národ a ľud prostredníctvom svojich najlepších predstaviteľov (podľa Nejedlého) bojoval v celých pohnutých dejinách. Už na samom začiatku Nejedlého mysliteľského rozbehu črtá sa teda v jeho povahe poznávacej metódy *filozofické stanovisko*, konvergujúce k historickému a dialektickému materializmu, ktoré mu neskôr umožnilo takmer organicky, bez zvláštneho vnútorného zvratu prijať marxizmus vo všetkých jeho súčiastiach.

Potvrdením Nejedlého svetonázorovej pripravenosti a otvorenosti vo vzťahu k teórii a ideológii marxizmu ešte pred tým, než ich fakticky poznal a prijal, je aj okolnosť jeho vyrovnania sa s *pozitivismom*. Nejedlého univerzitné štúdiá, jeho učitelia Goll a Masaryk vplývali naň v duchu tohto vládnuceho metodologického názoru. Metodicky si z pozitivismu mnoho aj osvojil, a to najmä od Golla: náročnosť v sústreďovaní faktov a spoľahlivú orientáciu v nich. S Masarykom, ktorého úsilie čím ďalej, tým jasnejšie smerovalo k reformistickému upevneniu moci buržoázie a jej ideológie, si Nejedlý v polemickú diskusiu vyjasňoval svoje stanovisko k „českej otázke“ i k „európskej situácii“ a k „ruskej revolúcii“, trbil si svoj kriticismus, objasňoval problém výkladu faktov a otázku historizmu. Už v tomto období prekračuje hranice pozitivistickej faktografie, pretože za faktami hľadá ich osvetlenie, pátra po vývinových tendenciách, po konkrétnej historickej pravde a spoločensko-historickej podmienenosti všetkého diania. Neskôr sám v diele *O zmysle českých dejín* vyjadril svoje stanovisko k pozitivismu takto: „Je isté, že úplným lipnutím na pozitivistických požiadavkách sa zväzujú vede krídla vzletu, a to koniec koncov nemôže byť ani vede prospešné.“

Z hľadiska týchto metodologických zásad koncipuje už svoje práce v rokoch 1900–1918, ale najmä v tridsiatych rokoch (ide o veľké monografické a syntetické diela z dejín hudby, českej estetiky, literatúry a histórie). Prebojová v nich názor, že veľké postavy českých dejín, dejín kultúry a umenia možno hodnotiť správne iba vtedy, ak si kladíme otázku ich konkrétneho sociálneho obsahu, ak prihliadame na zákonitosti historického procesu, ktorý je vždy zápasom protichodných tried a skupín, ktoré podporujú alebo retardujú rozvoj národa a jeho kultúry.

V týchto prácach sa už naplno objavujú významné články Nejedlého svojrázne materialistickej poznávacej metódy. Popri *ľudovosti a demokratizme*, o ktorých sme sa zmienili, je to stanovisko angažovanosti vedeckej práce, idea *zodpovednosti* interpretov dejín pred národom a spoločnosťou, *aktívno-praktický* dosah vedeckej pravdy, ktorá formuje vedomie ľudí a je mocným

nástrojom ich kultúrneho a politického dvíhania. Nejedlý vôbec myslí, že „všetko je história“ a pre poznanie a porozumenie čohokoľvek z ľudského sveta treba sa pýtať na skutočnosť, *komu a čomu* určitý jav slúži, *komu a čomu* jeho zánik škodí. V tomto zmysle proti Masarykovmu skepticizmu „spoločnosti v kríze“ argumentuje „krízou buržoáznej spoločnosti“ a perspektívnosťou novovznikajúcej socialistickej spoločnosti.

Z uvedeného vyplýva, že Nejedlý spontánne nielen gravitoval k istému typu materializmu, historicko-vývinovému hľadisku a revolučnej ideológii, ale ich neustále prehlboval a teoreticky približoval k marxistickému materializmu. O tom, na akej vysokej úrovni ovládol túto dialektickú filozofiu už začiatkom štyridsiatych rokov, podáva znamenitý dôkaz v štvorzväzkovej monografii o T. G. Masarykovi (1930—1937) a v dvojzväzkovej monografii o V. I. Leninovi (1937—1938). Nejedlý sa priznáva, že nie je odborníkom vo filozofii a Masaryk bol nielen uznávanou filozofickou autoritou, ale sám Nejedlý si ho osobne vážil. No práve preto, keď sa pozeral okolo seba, nevidel nikoho, kto by sa hodil na napísanie takého diela o Masarykovi, ktoré by skutočne odzrkadľovalo zložitosť Masarykovej osobnosti a jeho doby. „Naši filozofi sú príliš apolitickí, uzavretí len do svojho sveta pomyslov, aby o Masarykovi vytvorili dielo tej širokej historickej základne, akej treba pre výklad jeho zjavu.“ Nejedlý si v tejto súvislosti stavia otázku takto „... otázka môže byť len to, či rozumiem javom, ktorými sa Masaryk ako historická osobnosť prejavoval, jeho filozofii a jeho politike. Ja sám môžem povedať len toľko, že som sa i filozofiou i politickými dejinami vo vyššom zmysle tohto slova zapodieval vždy, od začiatku svojho vzdelávania...“ Kým vo svojich predchádzajúcich prácach podáva Nejedlý kultúrne dejiny českého národa vo vzostupnom období mladej a zrelej buržoázie, T. Masaryka charakterizuje ako mysliteľa a politika buržoázie, ktorá je už na zostupe, v kríze; ukazuje, že sám Masaryk v sebe nosí túto krízu, pretože sa cíti príslušníkom tejto triedy. Nejedlý dôvodí, že je klamom, ak si niekto myslí, že Masaryk je nepriateľom buržoázie, že ju chce zničiť, keď ju kritizuje, pranieňuje, odhaľuje jej slabiny, choré miesta... Robí to preto, aby ju ozdravil a posilnil. Jednako, práve preto, že je schopný aj ostrej kritiky buržoáznej spoločnosti, môže ísť revolučný proletariát niekedy aj po jeho boku, i keď je principiálne v boji proti nemu.

V monografii o Leninovi prechádza Nejedlý do etapy novej spoločenskej skutočnosti. Zachytáva súdobé revolučné premeny a nástup robotníckej triedy v Sovietskom zväze a s ním aj v ostatných krajinách sveta. V Leninovi hodnotí mysliteľa, vodcu a stratéga revolučného robotníckeho hnutia. Na rozdiel od mnohých diel o Leninovi, napísaných suchým a bezkrvným „akademickým“ spôsobom, Nejedlý priznáva, že on písal toto dielo tak, aby ho mohol čítať každý, robotník aj tzv. inteligencia... „Dávam mu preto, čo najlepšieho mám a viem. Ale nezafažené zbytočnou školskou učenosťou, ktorá spravidla nič nehovorí a inteligencia sa ňou len klame, ako by v tom bola podstata vedy. *Pravda vždy bola prostá* a len klam sa hľadá do záhadnosti.“

Toto vyznanie Nejedlého je logickým dôsledkom celej jeho vedecko-poznávačej teórie a praxe a má v jeho tvorbe širšiu platnosť. Možno smelo povedať, že ani jeden riadok z jeho spisov nie je púhym faktografickým konštatovaním. Nejedlý sa vždy *príhovára* konkrétne videnému čitateľovi, presviedča ho, získava na stranu pravdy, odhaľujúc jej otvorených i skrytých škodcov a jej objektívne spoločensko-politické a triedne pozadie. Preto sa

Nejedlého vedecká činnosť v odbore dejín českého národa, hudby, literatúry a vôbec kultúry mohla stať priekopníckou pre ich historicko-materialistické chápanie a jeho *národovectvo*, presiaknuté ľudovosťou, zmyslom pre potreby širokých mas a obdivom k revolučným tradíciám, priamym predchodcom *socialistického vlastenectva*.

Rovnako ďalší významný výsek Nejedlého činnosti, boj za realistické umenie a úvahy o poslaní umenia v národe a spoločnosti majú omnoho širšiu platnosť ako byť kapitolami z estetiky a národnej literatúry. Nejedlý oceňoval veľké a progresívne umelecké zjavy z hľadiska jednoty ich umelecko-estetickej hodnoty a sociálno-historického pôsobenia. Vo filozofickom premietnutí to značí, že realistické umenie nie je veľké a pravdivé iba preto, že má realisticky formálny status a traktuje reálny obsah, ale preto, že je inšpirované reálnym zápasom ľudí o viac pravdy, krásy a dobra v živote a samo tento zápas podnecuje a odhaľuje svojou vlastnou umeleckou zbraňou často účinnejšie než teoretické poznanie aj druhú stránku tohto zápasu: zlo, temno, úpadok, neľudskosť. Právom povedal Klement Gottwald na adresu spojitosti Nejedlého lásky k českým umeleckým hodnotám 19. stor. a súčasne k revolučným úsiliam robotníckej triedy: „Nejedlý neprešiel na pozície socializmu, hoci miloval Jirásku a Smetanu, hoci bol strážcom národných tradícií našich dejín a našej kultúry, ale *práve preto*, že miloval Jirásku, Smetanu, Němcovú a strážil odkaz našej minulosti, *preto*, že hlboko pochopil zmysel našich dejín, preto, že pochopil, že robotnícka trieda a pracujúci ľud sú novou silou národa, zachováateľom a rozmnožovateľom toho najlepšieho, čo kedy národ utvoril.“

Tieto slová sú mutatis mutandis obmenou vlastného Nejedlého hodnotenia komunistov ako dedičov veľkých tradícií českého národa [1946]. To principiálne zodpovedá Nejedlého *filozofii dejín* tohto národa, ktorá je logickým spojom nielen všetkých jeho veľkých prác a monografií, ale i menších štúdií, politických statí a publicistických článkov a predstavuje jeho závažný prínos aj pre marxistickú filozofiu dejín. V zložitom a protirečivom historickom procese nachádza Nejedlý jednotnú vývinovú niť boja za sociálne spravodlivú, k beztriednosti a všeľudovosti smerujúcu spoločnosť. V českých dejinách ako v pars pro toto vidí túto niť od bojovníkov a reformátorov, ktorí svoje úsilia obliekali do náboženských hesiel, cez osvietenských vzdelancov a literátov, obrodeneckých humanistov a revolučných demokratov až k socialistickým revolucionárom, budovateľom socialistickej spoločnosti. A ako poučenie svojho celoživotného úsilia formuluje svoj odkaz „...nemáme väčšiu túžbu, ako opretí o toto dedičstvo a zapojení do veľkých činov dneška ďalej viesť túto tradíciu po nových cestách a za novými cieľmi, k prospechu, ku cti a radosti nášho ľudu a národa“.

—red.—